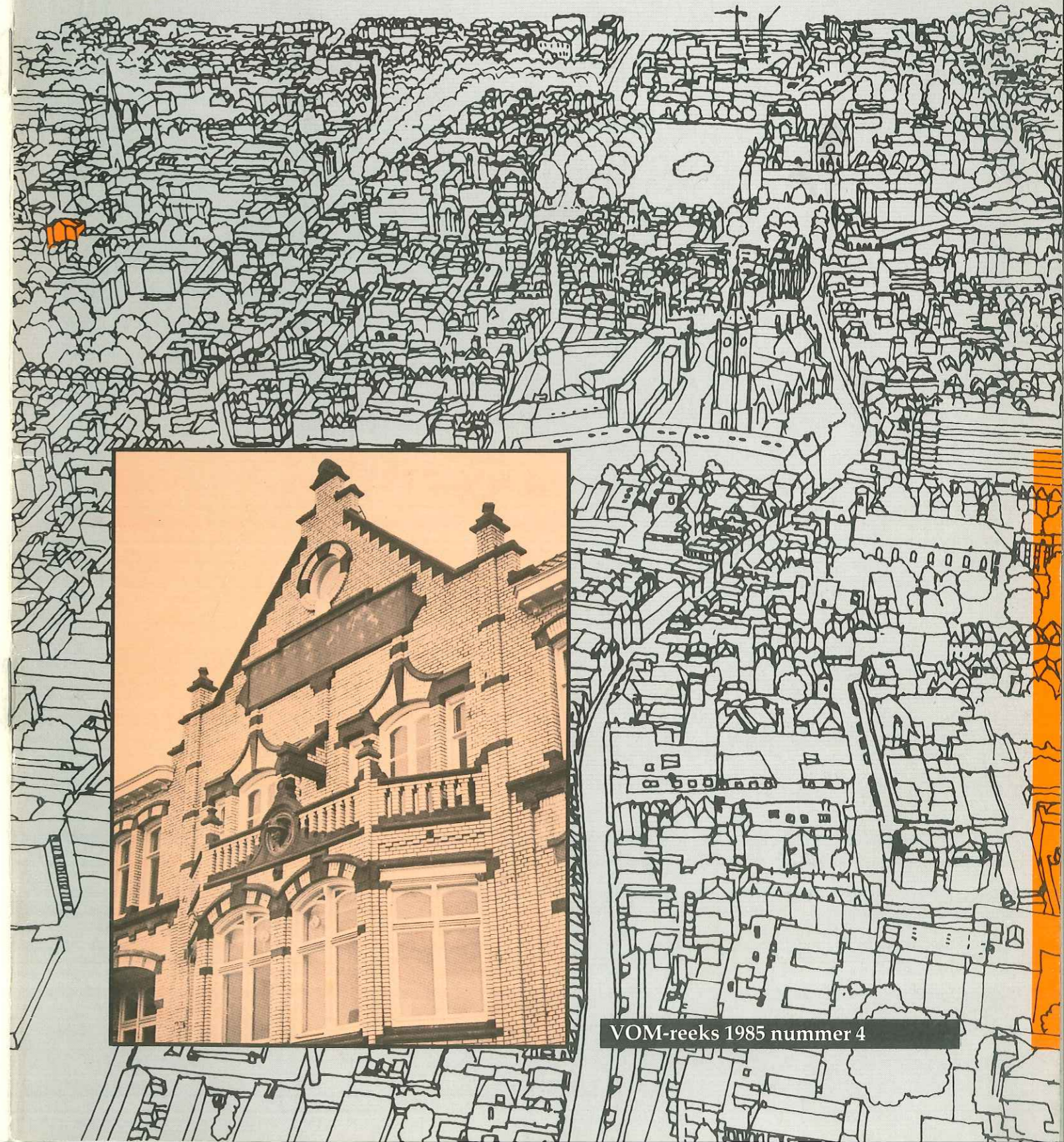

Gebouw "Mercurius"

De restauratie en verbouwing van Noordeinde 43

VOM-reeks 1985 nummer 4

Gebouw "Mercurius"

De restauratie en verbouwing van Noordeinde 43

E MM

door

C. Stal
H.P.R. Rosenberg
Th.J. Drenth
M. Neiteler
H.F. Ambachtsheer

onder redactie van H.F. Ambachtsheer

Gemeente Den Haag
Dienst Ruimtelijke en
Economische Ontwikkeling
Monumentenzorg
Postbus 29734
2502 LS Den Haag

VOM-reeks 1985 nummer 4

Gemeente 's-Gravenhage, Afdeling Verkeer en Vervoer, Openbare Werken en Monumentenzorg (VOM)

Noordeinde. 's GRAVENHAGE.

Uitg. Jos. Nuss, Amsterdam.

1. Gezicht op het Noordeinde met rechts in het midden het gebouw "Mercurius", begin 20ste eeuw.

Voorwoord

Deze uitgave in de VOM-reeks verschijnt ter gelegenheid van de voltooiing van de restauratie van het pand Noordeinde 43. Deze restauratie onderscheidt zich van andere door een tweetal bijzonderheden.

In de eerste plaats gaat het hier om een pand, dat op de gemeentelijke monumentenlijst staat. Deze plaatsing heeft nog niet zo lang geleden plaatsgevonden. Aanvankelijk scheen de toekomst van dit zeer beeldbepalende pand er zeer somber uit te zien.

In eerste instantie leek het er op, dat door de toepassing van, een voor de bouwtijd, geavanceerde bouwtechniek en de weersinvloeden op die constructie, aan de voorgevel grote structurele schade was toegebracht, zodat behoud van het meest in het oog lopende deel van dit monument onhaalbaar leek.

Het doet mij echter bijzonder veel genoegen, dat door een goede samenwerking tussen de Gemeentelijke Dienst voor de Volkshuisvesting en het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg het toch mogelijk is gebleken, om naast het vinden van een nieuwe bestemming voor het object ook de zwaar aangetaste gevel te behouden.

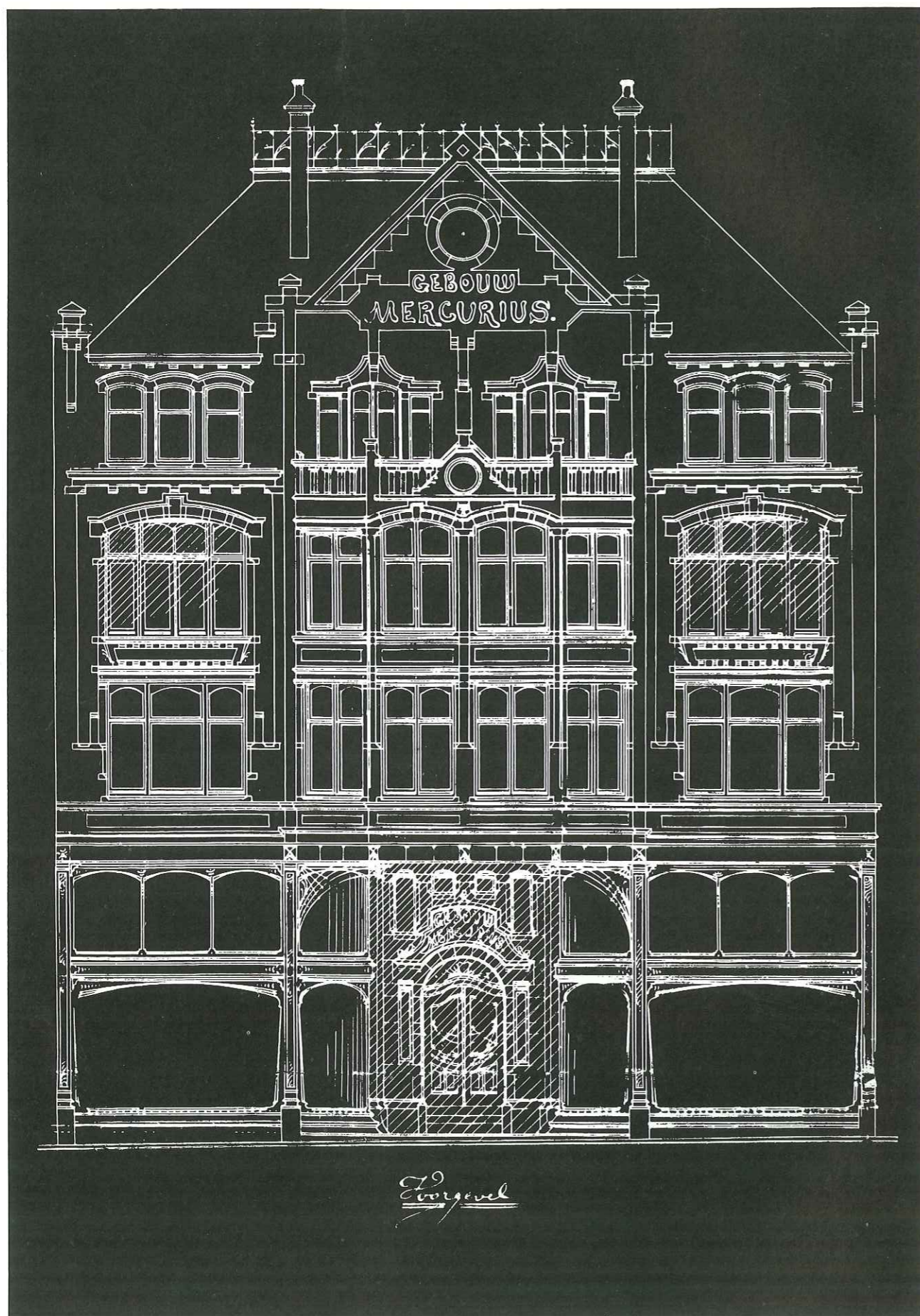
In de tweede plaats wil ik wijzen op de nieuwe bestemming van dit object. Zoals in één van de hoofdstukken vermeld is, krijgt het monument Noordeinde 43 voornamelijk een woonbestemming.

Dit is daarom zo bijzonder aangezien hier sprake is van een gebouw, dat oorspronkelijk als kantoor is opgezet.

Het gebouw heeft tot enkele jaren geleden deze bestemming behouden. Nu, bij de eerste functiewijziging, krijgt het monument de woonbestemming. Dit nu past, naast het instandhouden van het monument, uiterst goed in het streven de woonfunctie van de binnenstad te herstellen.

Kortom het mag duidelijk zijn, dat door de restauratie en de herbestemming van dit beschermde monument de toekomst van dit pand is veiliggesteld en dat ook de binnenstad daar baat bij zal hebben.

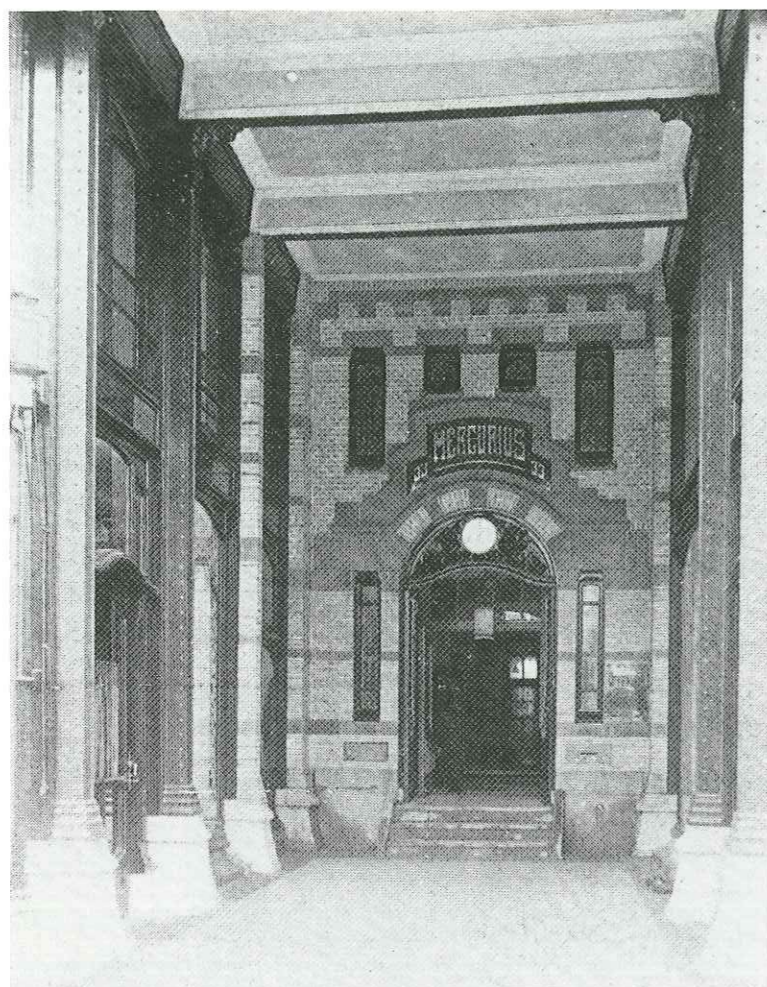
Mr. C.J. Nyqvist
Wethouder Ruimtelijke Ordening,
Verkeer en Vervoer

2. De ontwerptekening van de voorgevel door Z. Hoek en J.T. Wouters, 1900.

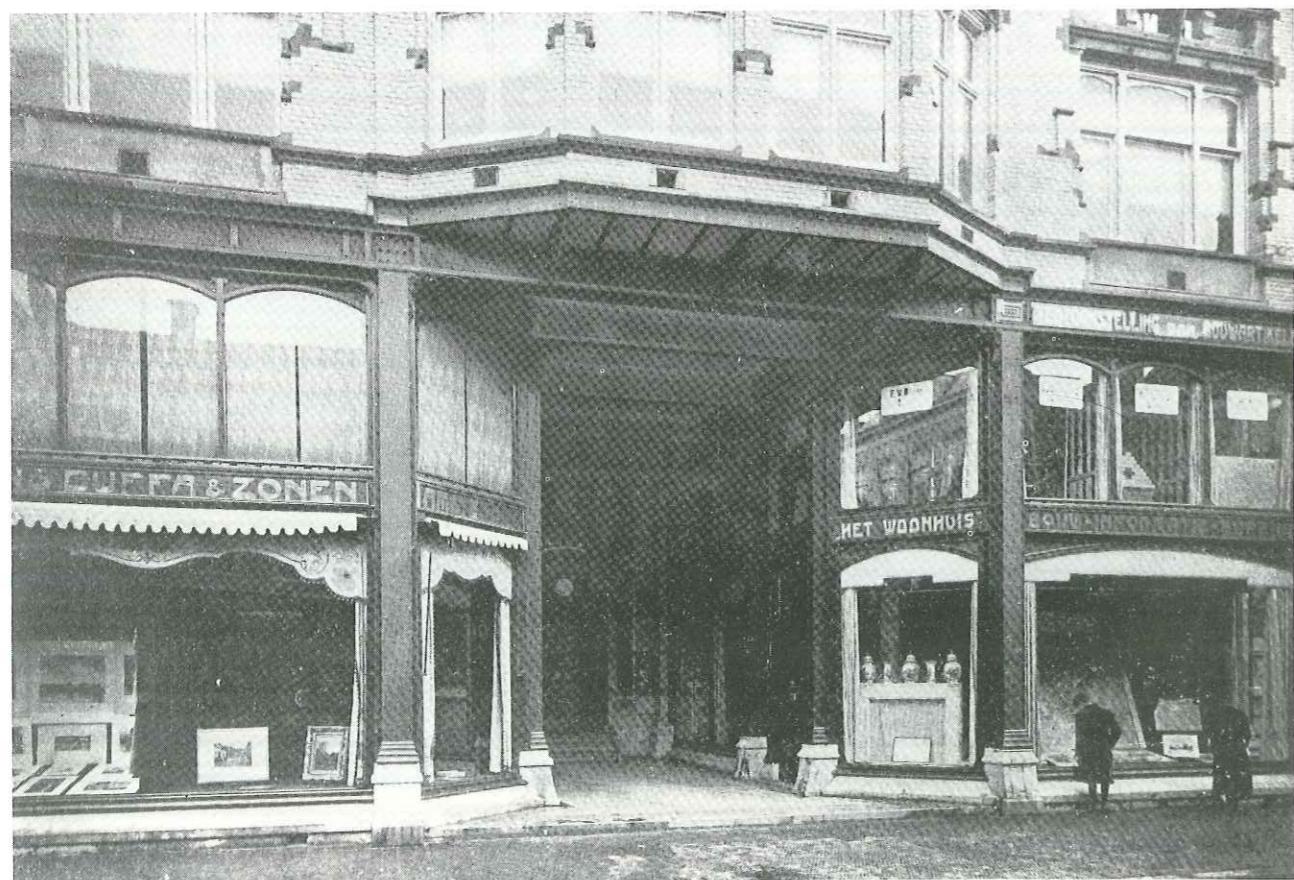
Inhoud

<i>Hoofdstuk 1</i>	De geschiedenis van het gebouw "Mercurius" door C. Stal, Gemeentearchief van 's-Gravenhage en ir H.F. Ambachtsheer, Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg	7
<i>Hoofdstuk 2</i>	Een baanbrekend stuk architectuur aan het Noordeinde door drs. H.P.R. Rosenberg, Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg	9
<i>Hoofdstuk 3</i>	Volkshuisvesting en Monumentenzorg door ing. M. Neiteler, Gemeentelijke Dienst voor de Volkshuisvesting	13
<i>Hoofdstuk 4</i>	De restauratie en herindeling door Th.J. Drenth, architect HBO BNA	15

3. De vestibule, voor de verbouwing van 1910.

4. De onderpui, voor de verbouwing van 1910.

5. De entree uit 1910 met de vermelding van de in het pand gevestigde gemeentelijke afdelingen en diensten.

1 De geschiedenis van het gebouw "Mercurius"

Het gebouw "Mercurius" werd in 1900/1901 gebouwd in opdracht van de heren mr. D. van Houten en A. Oppenheim, die samen de Maatschappij tot Exploitatie van het gebouw "Mercurius" hadden opgericht. Mr. D. van Houten (1866-1934) was een zoon van de bekende staatsman Mr. Samuel van Houten (1837-1930) en oomzegger van de kunstschilderes Sientje Mesdag-Van Houten. Hij was advocaat en procureur, directeur van een Maatschappij voor Hypothecair Crediet en bekleedde daarnaast talloze commissariaten, ondermeer in de badplaats Scheveningen.

Het gebouw "Mercurius" was het eerste Haagse bouwwerk, dat speciaal voor kantoorgebruik werd gerealiseerd, dit althans volgens de uitspraken tijdens een debat over de aankoop van het pand, gehouden in de gemeenteraad op 15 juli 1918. Het kantoor werd ontworpen door het architectenbureau Hoek en Wouters en door de Haagse aannemer B. de Baan in 4½ maand opgetrokken. In het Bouwkundig Weekblad van 27 april 1901 verscheen een uitvoerige bespreking van het project (zie hoofdstuk 2)(afb. 3 en 4). De relatieve grootschaligheid van het object berustte op de toen bestaande situatie ter plaatse: al in de achttiende eeuw stond er een groot huis, dat begin negentiende eeuw in eigendom was van Cornelis Anthony Fannius Scholten.

Mogelijk verliep de exploitatie van het kantoor en winkelpand al met al niet naar wens. Opmerkingen in het reeds genoemde raadsdebat wijzen in die richting. De Maatschappij tot Exploitatie van het Gebouw "Mercurius" was trouwens geen lang leven beschoren, want al rond 1901 maakte zij plaats voor een andere beheersvorm, namelijk een "Bank voor Incourante Waarden", die rond 1908 al weer ontbonden werd. Het pand Noordeinde 43 werd toen eigendom van de bankier mr. Cornelis Eliza baron van Till (vermoedelijk met A. Oppenheim gelieerd in de sinds 1892 bestaande bankiersfirma Oppenheim en Van Till). Rond 1910 onderging het pand een verbouwing. Acht jaar later, in 1918, bood Van Till het pand de gemeente Den Haag te koop aan. Ofschoon de uiteindelijke prijs, f 415.000,-, zowel door het college van burgemeester en wethouders als door de gemeenteraad bijzonder hoog werd gevonden, besloot de raad op 15 juli 1918 toch over te gaan tot de aankoop. Daarbij overwoog men het volgende:

"Het bezit van dit gebouw is voor de Gemeente van belang te achten. Eerlang zullen diensten, die tijdelijk ondergebracht zijn in panden, die voor verkeersdoeleinden of met andere oogmerken werden aangekocht, elders moeten worden ondergebracht, terwijl, in afwachting van de tot standkoming van het nieuwe Raadhuis, waarmede nog geruime tijd gemoeid zal zijn, in het algemeen op een belangrijke toename van de behoefte der Gemeente aan de noodige kantoorruimte zal zijn te rekenen. Het onderwerpelijke gebouw is naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders door ligging en inrichting uitnemend geschikt om in die behoefte te voorzien. Het is goed onderhouden; het bevat 28 kantoorlokalen, een groote zaal, twee vergaderzalen, een kluisinrichting met kluiskamer, een elektrische lift, verschillende kleine bijvertrekken, een rij-

wielbergplaats en voorts woningen voor een tweetal beambten, en het biedt door deze ruimte gelegenheid om diensten, die anders in verspreid gelegen woonhuizen met de daaraan verbonden kosten en administratieve bezwaren zouden zijn onder te brengen, onder één dak te vereenigen.(...)"

Na de aankoop bood het gebouw ondermeer huisvesting aan verschillende secretarie-afdelingen en diensten. In 1948 waren er de Gemeentelijke Hypotheekbank en de Gemeentelijke Accountantsdienst in gevestigd (afb. 4). Meer recentelijk waren de Rijksvoorlichtingsdienst, de N.O.S. en de Raad van State in het pand gehuisvest. De laatstgenoemde instelling verliet het pand in 1983.

Eind 1983 plaatste het college van burgemeester en wethouders het pand op de gemeentelijke monumentenlijst.

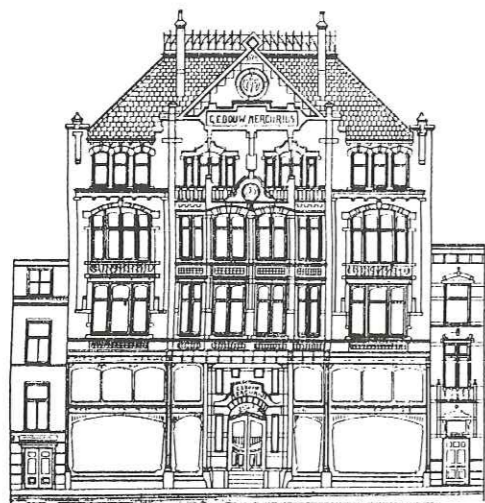
In opdracht van de Gemeentelijke Dienst voor de Volkshuisvesting ontwikkelde het architectenbureau Th.J. Drenth b.v. een restauratie- en bouwingsplan voor het object. Dit plan omvatte, naast het technisch herstel van, vooral, de voorgevel, de verbouw van het pand ten behoeve van 2 winkelruimten en 28 wooneenheden voor één- of tweepersoonshuishoudens (H.V.A.T.'s). Op 17 december 1984 ging de uitvoering van het plan van start.

In het kader van de zogenaamde "Extra Werkgelegenheidsgelden 1984-1985" werden financiële bijdragen toegezegd door de Ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

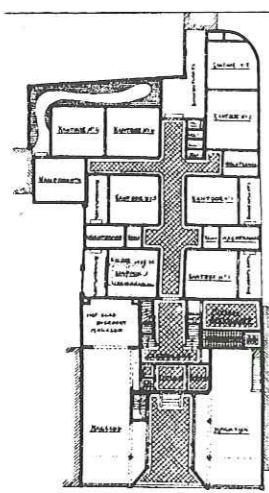
GEBOUW „MERCURIUS“ TE 's-GRAVENHAGE.

Het kantoorgebouw met magazijnen waarvan hier een plattegrond en geveltekening zijn gegeven, wordt gebouwd aan het Noordeinde te 's-Gravenhage voor rekening van de Naamloze Vennootschap tot Exploitatie van het gebouw „Mercurius,” volgens de plannen en onder directie van de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters, op een

GEBOUW „MERCURIUS“ TE 's-GRAVENHAGE.

Voorgevel, Schaal 1 à 300.

Schaal 1 à 600.

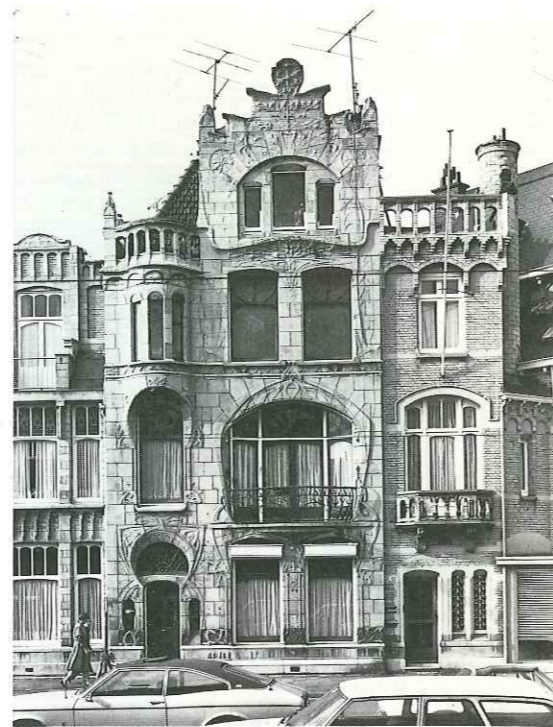
terrein waarop voorheen een groot heerenhuis met grooten tuin stond, dat door aankoop eigendom van vermelde vennootschap werd.

Het voorgebouw bestaat, op den begane grond, uit twee magazijnen, gelegen ter weerszijden van den toegang naar een vestibule (met rechts een portiersloge en links W. C.'s), naar het trappenhuis en verder naar de gang waarop de kantoren in het achtergebouw uitkomen.

Wat de hier niet voorgestelde inrichting der overige verdiepingen betreft, kan het volgende worden medegedeeld. Op de eerste en de tweede

verdiepingen, boven het voorgebouw, bevinden zich een zestal vertrekken, die twee aan twee, met bovendien een kluis, voor kantoren bestemd zijn. De rechter helft van eene tusschenverdieping van het voorgebouw is ingericht tot magazijn met bergplaats, terwijl het linker gedeelte twee voorkamers, een alcoof, keuken en bergplaats bevat. Boven het

6. Het artikel in het Bouwkundig Weekblad van 27 april 1901.

7. Laan van Meerdervoort 215. Woonhuis uit 1900, waarschijnlijk naar ontwerp van J. Olthuis. Voorbeeld van rijke Art Nouveau met een natuurstenen gevel, opvallend door de merkwaardige, „sleutelgatachtige” deur- en vensteromlijstingen, het ornament van slingerende en aan de plantenwereld ontleende motieven, het golvende smeedwerk van het balkonhek en het decoratieve glas-in-lood. Foto uit 1977.

8. Lange Houtstraat 8. Ook dit pand met zijn monumentale gevel van witte verblendsteen en zijn licht vooruitspringende, door puntgevels bekroonde hoekpartijen, is een werk van de architecten Z. Hoek en J.T. Wouters. Het werd in 1906 gebouwd voor de wijnhandel Maison Antonio Aguilar. Sinds 1916 is Staal Bankiers er gevestigd. Foto uit 1985.

2 Een baanbrekend stuk architectuur aan het Noordeinde

Rond 1900, het jaar waarin het gebouw „Mercurius” tot stand kwam, bevond de architectuur zich in een tijdperk van vernieuwing en overgang. Vijf jaar tevoren had Berlage aan het Kerkplein het kantoor voor de „Nederlanden van 1845” gebouwd, dat beschouwd kan worden als de voorloper van zijn beroemde Beurs die hij in 1897 en volgende jaren in Amsterdam zou bouwen. Weliswaar gebruikte hij daarbij nog stijlvormen uit het verleden, met name uit de Middeleeuwen, maar het decoratieve element, dat in de neostijlen zo'n overheersende rol speelde, kreeg bij Berlage een functie die ondergeschikt was aan de architectuur.

In België was tegen het einde van de 19de eeuw een stijl tot ontwikkeling gekomen, die een veel radicalere breuk met het verleden betekende en de pretentie had de eerste volkomen oorspronkelijke decoratiestijl sinds de gotiek te zijn. Deze stijl, de Art Nouveau, ontleende zijn naam aan de in 1895 in Parijs geopende kunsthandel „Art Nouveau”, waar men ondermeer kunstnijverheid in de nieuwe stijl kon kopen. Via België, waar architecten als Victor Horta en Henry van de Velde opzienbarende creaties in deze stijl tot stand brachten, kwam de Art Nouveau al spoedig naar Nederland. Zowel wat vormgeving als materiaalgebruik betreft bracht de nieuwe stijl als het ware een revolutie teweeg. Het ornament, uitgevoerd in beeldhouwwerk, smeedwerk, houtsnijwerk, tegeltableaux en glas-in-lood, vertoonde een voordien ongekende uitbundigheid van golvende en krullende lijnen, ten dele op de plantenwereld geïnspireerd. Met name het ijzerwerk leende zich goed voor de toepassing van deze nieuwe, ongebonden vormenweelde. De gevels werden met verblendsteen en tegeltableaux in heldere, bonte kleuren opgesierd. Om de in de 19de eeuwse neostijlen toegepaste rond- en spitsbogen te vermijden, nam men zijn toevlucht tot merkwaardige, hoefijzervormige deur- en vensteromlijstingen.

Het ijzer werd niet alleen als versierend element gebruikt: de gehele structuur van gevels en gebouwen werd er door bepaald, zodat licht constructies met veel glas en hoge lichtschachten met gaanderijen rondom mogelijk werden.

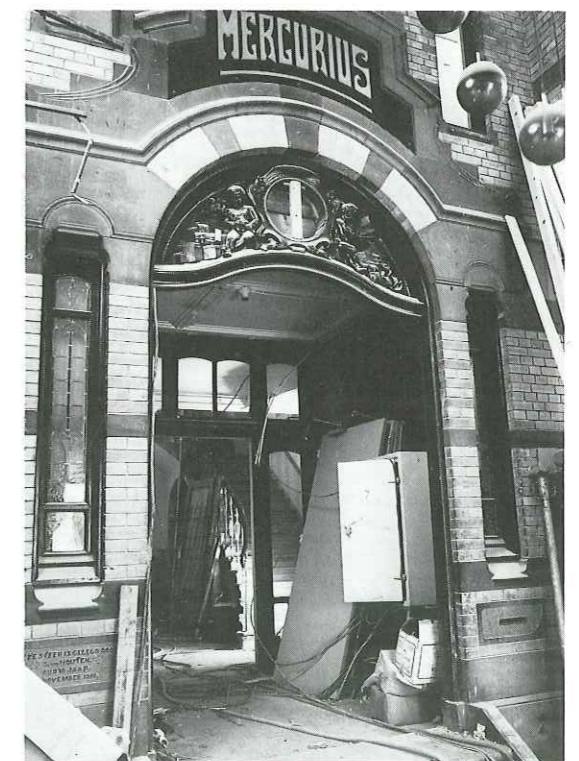
Ook uit Duitsland waaide de nieuwe kunst naar ons land over. Daar sprak men van „Jugendstil” naar het blad „Jugend” waarvan in 1896 het eerste nummer verscheen. Vooral in de architectuur van de vele nieuwe winkels en warenhuizen die in de jaren rond 1900 ontstonden en in de badplaatsen vond de Art Nouveau ingang. In Den Haag heerste in die jaren een grote bouwbedrijvigheid – het aantal inwoners verdrievoudigde in de tweede helft van de 19de eeuw – en het is dus niet verwonderlijk dat de Art Nouveau hier meer dan waar ook elders in het land zijn stempel op het stadsbeeld drukte. De voornaamste bouwmeesters, die in deze stijl werkten, waren L.A.H. de Wolf, W.B. van Liefland, Johan Mutter's Jr. en J.W. Bosboom. Veel van hun bouwwerken leggen ook nu nog getuigenis af van de grote invloed die de Art Nouveau in de korte tijd van zijn bloei op de Haagse architectuur uitoefende.

Naast de Belgische en Duitse stromingen in de Nieuwe Kunst onderging Den Haag ook de invloed van de uit Wenen afkomstige Sezessi-

onsstil. De gevels vertonen daarbij wel de kleurigheid die ook de Art Nouveau kenmerkt, maar het beeldhouwde of in smeedijzer uitgevoerde ornament heeft niet de wilde, slingerende vormen van de Belgisch-Franse versie. In plaats daarvan is de vormgeving strakker en meer geometrisch. Deze van oorsprong Weense variant ziet men bijvoorbeeld in de gevelarchitectuur van het Statenkwartier. Ook bouwmeesters als De Wolf en Mutter's hadden een voorkeur voor deze meer beheerste decoratiestijl. Het verschil in karakter tussen de Art Nouveau en de door de Sezessionsstil beïnvloede architectuur komt duidelijk tot uiting als men bijvoorbeeld het slingerende ornament en de hoefijzervormige bogen van het huis Laan van Meerdervoort 215 (gebouwd in 1900 waarschijnlijk door J. Olthuis, afb. 7) vergelijkt met de evenwichtiger en meer geometrische vormen van de gevel van Buitenhof 20, de Cineac (Joh. Mutter's Jr., 1905).

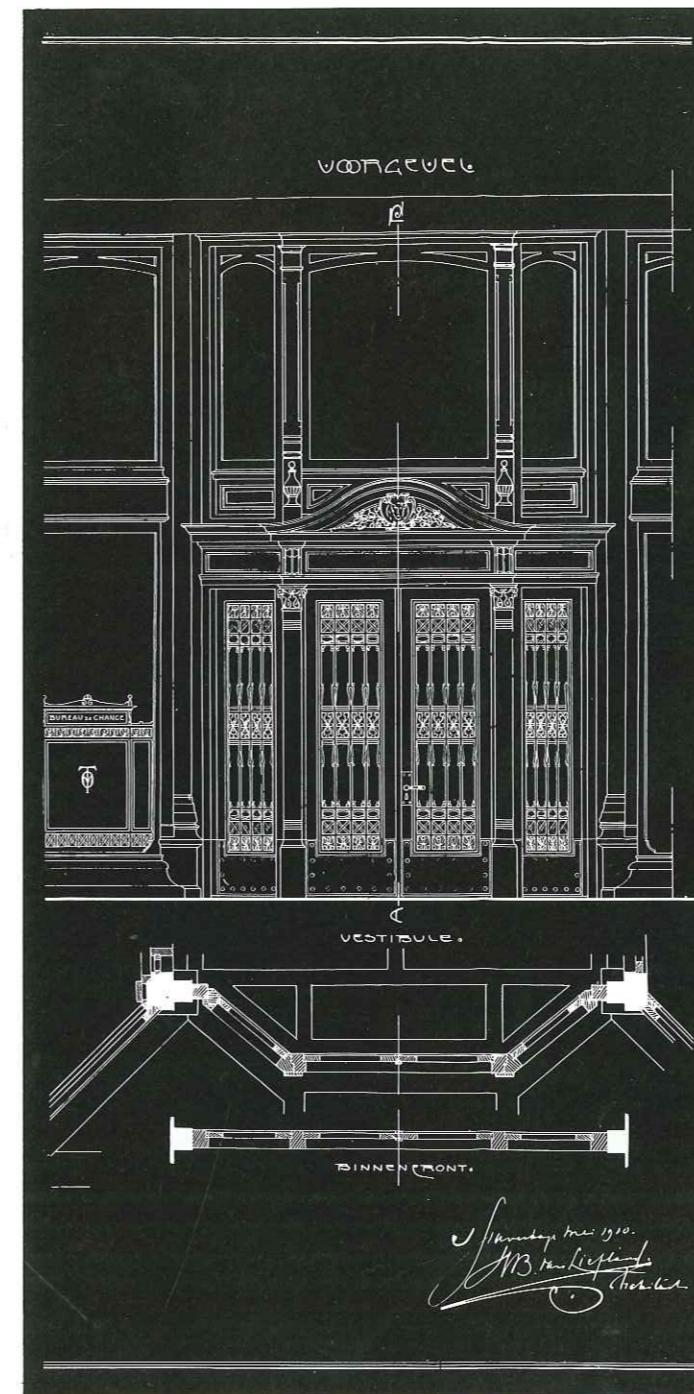
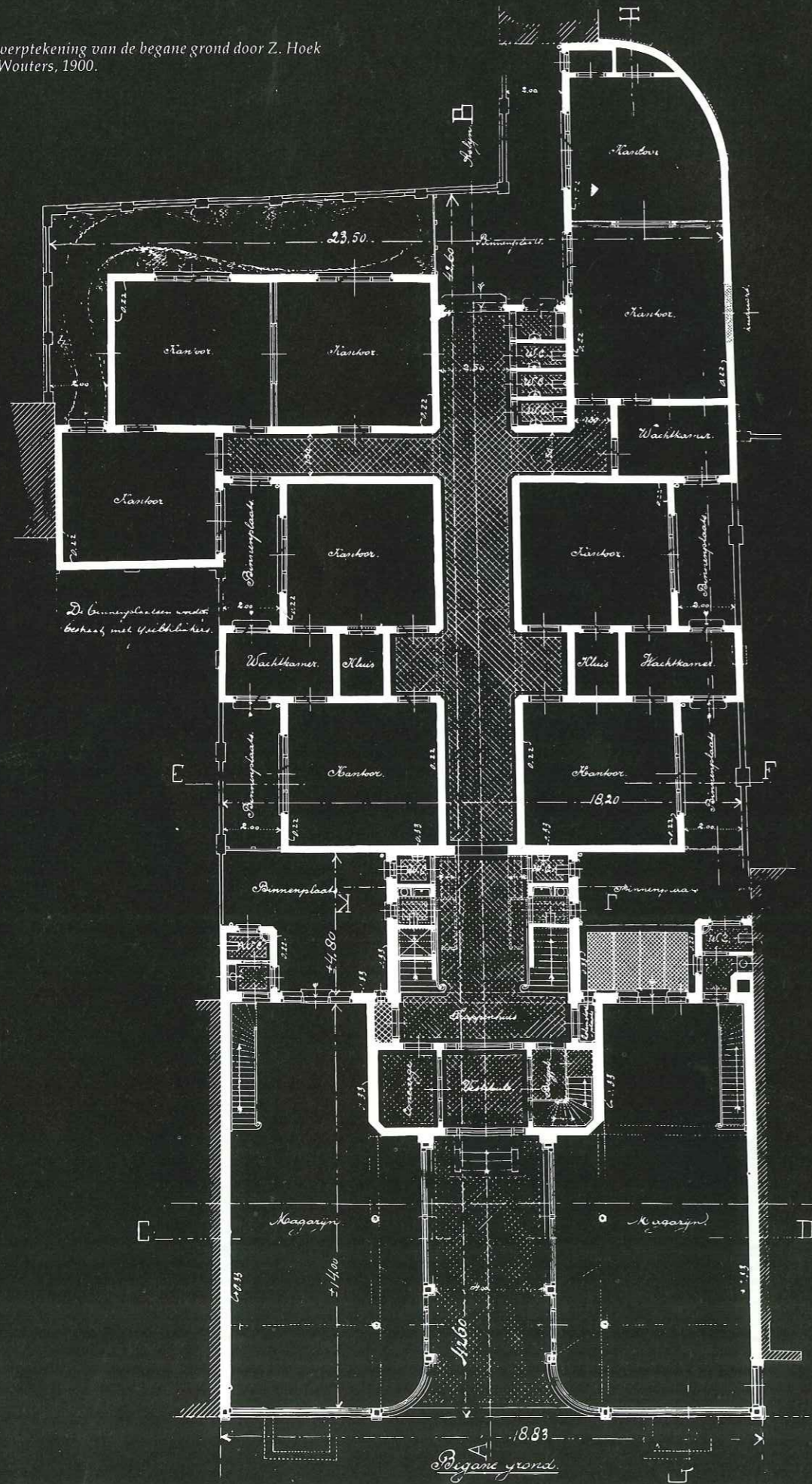
Ook het gebouw „Mercurius” aan het Noordeinde is een karakteristiek voorbeeld van deze gereserveerde Art Nouveau met zijn monumentale gevel, opvallend door de geel-witte verblendsteen, afgewisseld door talrijke sierelementen in rode Akense steen en enkele kleurige tegeltableaux.

De architecten Zacharias Hoek en Johan Wouters, die het ontwerp leverden in opdracht van de „Naamloze Vennootschap tot exploitatie van het gebouw Mercurius”, behoorden niet tot de meest vooraanstaande bouwmeesters uit de periode van de Art Nouveau. Toch hebben zij Den Haag verrijkt met enkele verdienstelijke bouwwerken, zoals Noordeinde 12 met zijn

9. De binnenpui van het gebouw „Mercurius”, die de vestibule scheidt van het trappenhuis, vertoont zowel Art Nouveau vormen als motieven in neo-barok stijl. Links beneden de eerste steen. Foto genomen tijdens de restauratie in 1985.

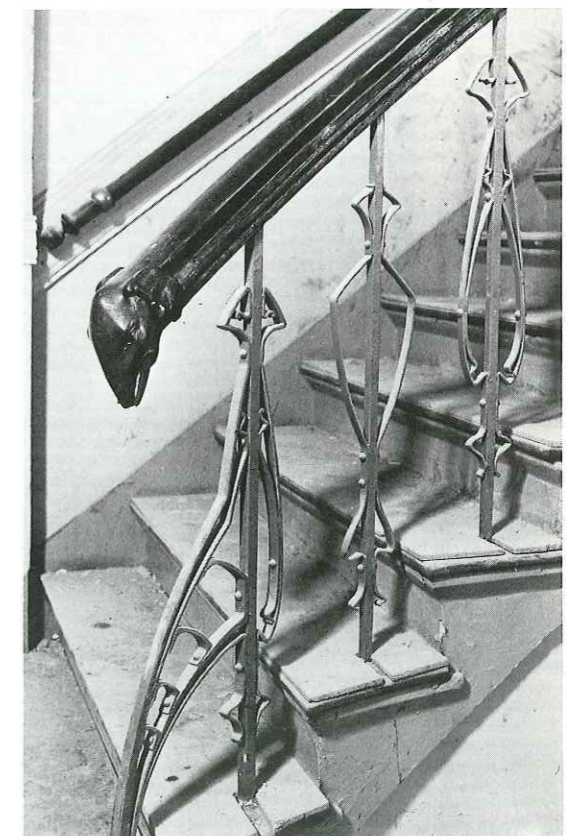
10. De ontwerptekening van de begane grond door Z. Hoek en J.T. Wouters, 1900.

11. Het ontwerp voor de nieuwe ingangspartij door W.B. van Liefland, 1910.

gevel van glas en gietijzer en het monumentale kantoorpand Lange Houtstraat 8 waarin Staal Bankiers is gevestigd (afb. 8). Hoek was hoofdarchitect geweest bij J.J. van Nieukerken. Vanaf 1893 was hij als zelfstandig architect werkzaam en bouwde huizen in neorenaissancestijl, o.a. in Duinoord. Van 1896 tot 1912 was hij geassocieerd met Wouters die een leerling was van prof. Gugel. Daarna ontstond het architectenbureau Hoek en Wouters, dat een groot aantal kapitale herenhuizen in ondermeer Zorgvliet en Wassenaar zou ontwerpen. Noordeinde 43 was in de tijd van zijn ontstaan een opvallend bouwwerk, zowel door zijn indrukwekkende gevel als vanwege de functione-

le opzet als verzamelgebouw voor kantoren met magazijnruimten. De structuur bestaat uit een geraamte van ijzeren balken en pijlers, geleverd door de befaamde Haagse ijzergieterij Enthoven aan het Zieken, met een bekleding van cementijzer. Vanuit de vestibule komt men door een binnenpui (afb. 9) met een getoogde doorgang in het trappenhuis. Hier leidt een dubbele trap met vier bordessen naar de verdiepingen. De trap heeft ijzeren spijlen in Art Nouveau en de houten leuning eindigt in fraai gesneden, maar helaas beschadigde olifantskoppen (afb. 12). Verscheidene vertrekken hebben nog hun oude stucplafonds met geometrisch ornament bewaard. Het Bouwkundig Weekblad wijdde een uitvoerige bespreking aan het gebouw "Mercurius" met vermelding van de functionele indeling en het ijzerskelet. Ook de centrale verwarming door middel van stoom onder hoge druk (geleverd door de firma Arendt, Mildner en Evers te Hannover), de kluisen en safe-inrichting en het systeem van telefoonleidingen werden vermeld. Zonder twijfel behoorde "Mercurius" tot de meest geavanceerde kantoorgebouwen die in die tijd in ons land gebouwd werden. De gevel heeft een hoge, ijzeren onderpui die in het midden terugwijken waardoor een portiek voor de ingangspartij ontstaat. Merkwaardig is, dat de ingang, die in 1910 zijn huidige vorm kreeg, qua stijl teruggrijpt op de 18de eeuw met een gebogen fronton waarin lofwerk en een cartouche met Mercuriuskop. De bekende architect W.B. van Liefland voerde deze verbouwing uit. (zie afb. 5 en 11). In de ontwerpteke-

12. Een fraai ambachtelijk detail van de trapleuning in Art Nouveau. Het uiteinde van de leuning is versierd met een in hout gesneden olifantskop. Foto genomen tijdens de restauratie in 1985.

ning, zoals die gepubliceerd is in het Bouwkundig Weekblad, is de ingangspartij in overeenstemming met de rest van de gevel in Art Nouveau gedetailleerd. Boven de zware, ijzeren puibalk is de gevel geheel met geel-witte verblendsteen bekleed. Voor de sierdelen, zoals de omlijstingen en blokken van de ontlastingsbogen boven de vensters en de balustrades, is een rode natuursteen uit de omgeving van Aken gebruikt. De gevel bestaat uit drie verticale delen: een brede middenpartij, bekroond door een puntgevel en smallere zijvleugels onder houten kroonlijsten. Tegen de middenpartij is een stenen erkeruitbouw over twee verdiepingen aangebracht,

13. Het tweede bordes van het in Art Nouveau uitgevoerde trappenhuis. Opmerkelijk is het fraaie lijnenspel van de ijzeren trapleuningen en het glas-in-lood in de vensters. Foto genomen tijdens de restauratie in 1985.

waarop een balkon met stenen borstwering die in het midden onderbroken wordt door een omlijst medaillon waarin een beeldhouwde Mercuriuskop. In de zijvleugels liggen de vensters van de tweede verdieping terug achter loggia's met flauw getoogde bogen en balustrades van Akense steen. In de erker bevinden zich tussen de vensters van de eerste en tweede verdieping kleurige Art Nouveau tegelta-bleaux, vervaardigd door de "Koninklijke Haagsche porselein- en kunstaardewerkfabriek Rozenburg".

Literatuur

Bouwkundig Weekblad 1901, jaargang 21, no. 17, blz. 152-153.

"Z. Hoek, Gebouwen en werken". Bibliotheek voor de moderne Nederlandsche Architectuur, Bussum 1917.
B. Verbrugge: "Assimilatie als therapie. Den Haag: Art Nouveau, Sezession, Nieuwe Kunst", Delft 1981, blz. 254-256.

3 Volkshuisvesting en Monumentenzorg

In een project als Noordeinde 43 wordt eens te meer aangetoond hoe vruchtbaar en succesvol de binnengemeentelijke samenwerking op het gebied van de volkshuisvesting en de monumentenzorg kan zijn. Door de samenwerking tussen de Gemeentelijke Dienst voor de Volkshuisvesting en het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg worden een aantal gemeentelijke doelstellingen gerealiseerd. Zo wordt een architectuur-historisch waardevol object door de restauratie in technische zin gered (afb. 14). Het monument wordt evenzeer gered door er een nieuwe bestemming aan te geven. Die nieuwe bestemming ("wonen") is weer de exponent van een andere gemeentelijke doelstelling: het realiseren van betaalbare huisvesting, ondermeer in de vorm van wooneenheden voor één of twee personen. Daarnaast is er in dit geval sprake van het terugbrengen van de woonfunctie in de binnenstad. Ook dit is een belangrijke doelstelling van het gemeentelijke planologische beleid. De bij het project betrokken partijen brengen vanuit de eigen invalshoek de specifieke kennis in en stellen randvoorwaarden. Een extern architect verwerkt deze uitgangspunten zo, dat elke participant voldoende van zijn uitgangspunten terugvindt in het uiteindelijke ontwerp. Voeg daarbij, in de uitvoeringsfase van dit, in technische zin spectaculaire, project een gerenommeerde Haagse aannemer (de HABO, nv Haagse Bouwmij) en een optimaal resultaat is gegarandeerd.

Het verbouwen van een monumentaal kantoorgebouw in een verzameling van 28 wooneenheden is succesvol gebleken omdat er een harmonieus evenwicht is ontstaan tussen het monumentale karakter van het pand (zowel in- als uitwendig) en het hedendaagse "moderne" wonen met al het comfort. Een grote differentiatie in het aantal woningtypen is inherent aan de situatie, die ontstaat als een monumentaal pand als Noordeinde 43 wordt verbouwd. Elke bewoner heeft een ander type woning met specifieke kwaliteiten op het gebied van de grootte, de indeling en het uitzicht. Elke woning bestaat uit twee kamers (een ruime "living" en een slaapkamer voor één of twee personen), een keuken en een badkamer. Op de begane grond bevinden zich, tussen de twee winkels met front aan het Noordeinde, de centrale hal, het trappenhuis, de lift en de gemeenschappelijke fietsenberging. Door het eigen karakter van het pand is het herkenbaar in de omgeving: men woont niet in het zoveelste portiek in de straat maar in "Mercurius". Het object is aantrekkelijk als woongebouw, niet alleen vanwege de kwaliteit van de wooneenheden vol verrassingen, maar ook om het monumentale aspect en de situering in het centrum. De kwaliteit van de individuele wooneenheden, van het monumentale pand en van de directe woonomgeving heeft ertoe geleid, dat de wooneenheden informeel worden aangeduid als "Royal HVAT's".

14. De voorgevel van het gebouw "Mercurius", zoals die er, voor de restauratie, in 1983 uitzag. De erkeruitbouw is in een stalen corset gevat om het losscheuren van de gevel tegen te gaan.

15. De schade aan de voorgevel door roestend ijzerwerk.

16. De schade aan de voorgevel door roestend ijzerwerk.

4 De restauratie en herindelning

De plattegrondontwikkeling van het kantoorgebouw met magazijnen, gebouwd in 1900 voor de Maatschappij Mercurius, is in sterke mate bepaald door de in die tijd beschikbare middelen. Er is sprake van bouwen met beton, maar de toepassing is nog geheel gebaseerd op de beperkte overspanningen, die kenmerkend zijn voor de woningbouw met toepassing van houten vloeren. Wel zorgt de gave staalconstructie over twee verdiepingen aan de straatzijde voor een afwijkend beeld in een overigens traditionele gevelwand.

Een herindelning met 28 wooneenheden voor alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens en twee winkels op de begane grond is met de voorkomende overspanningen van 2,5 en maximaal 5 meter op een vanzelfsprekende wijze in te passen (afb. 18/19 en afb. 20/21). De ligging van de hoofdtrap begunstigt de ontsluiting van de woningen positief, de tweede vluchtmogelijkheid voor de woningen is echter voor het voorhuis alleen tot stand te brengen door middel van brandladders.

Naast het aantal te realiseren woningen is in het renovatieplan de mogelijkheid tot herstel van de voorgevel een belangrijk element geweest. Onderzoek leerde dat de voorgevel, vanaf het nog gave staalportaal op de begane grond

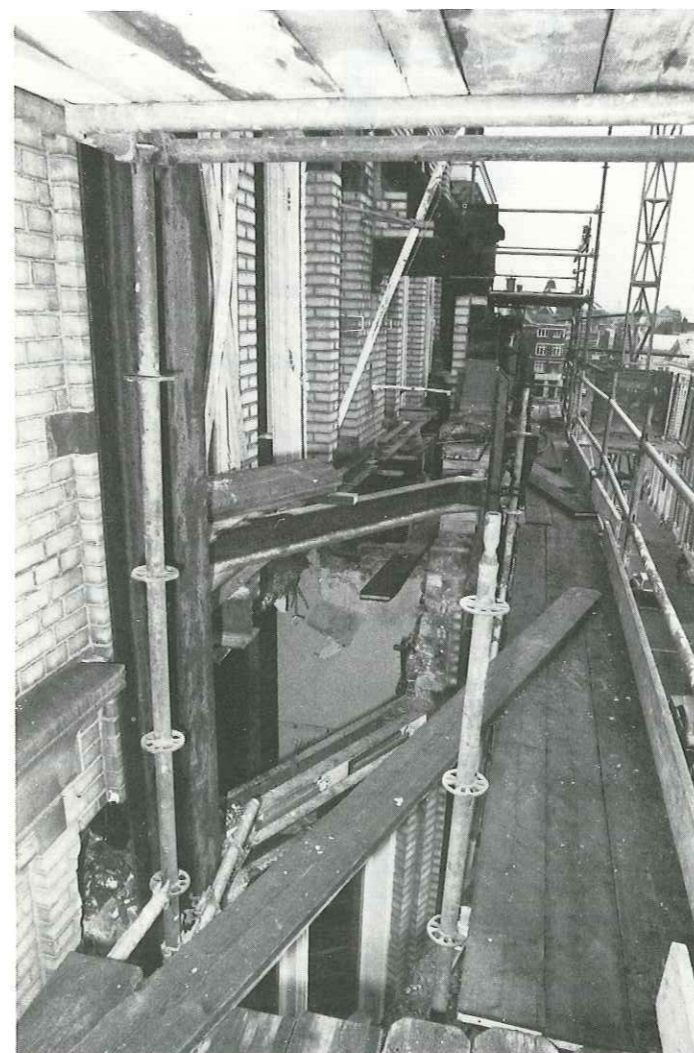
en tussenverdieping, uit een eenvoudige stapelconstructie van metselwerk en staalprofielen bestaat. Gelet op het niet voorkomen van verzakingsverschijnselen is er in deze voorbereidende fase aangenomen, dat de fundering niet al te veel verrassingen op zou leveren. De oorzaak van scheurvorming in de voorgevel en in zekere mate ook in de gevels van het achterhuis is te wijten aan roestvorming van de slechts met verf behandelde stalen liggers, doordat regenwater de constructie van de gevel is binnengedrongen. Roestend ijzer gaat gepaard met een volumevergroting, die grote druk uitoefent, waardoor het aangrenzende metselwerk uiteengedrukt en gescheurd is (afb. 15 en 16). De op een samengestelde stalen ligger rustende topgevel werd door de roestvorming centimeters omhooggedrukt. De voorgevel is ondermeer als gevolg hiervan los komen te staan van de bouwmuren met medeneming van de aangebouwde erker.

Met behulp van een voor de gevel ontsierend stalen corset is gedurende meerdere jaren getracht te voorkomen dat vooral de losgedrukte erker gevaar op kon leveren. Bij het herstel heeft de firma "Simatec" met in de muren geboorde ca. 2 cm dikke glasfiber ankers en injectie van de boorgaten met acrylaathars, de gevel opnieuw aan de achterliggende bouwmuren verankerd. Scheuren in het gevelmetselwerk, die met name de in de erkers voorkomende togen gevaarlijk verzwakten, konden met behulp van deze methode worden gedicht, waarna de togen opnieuw hun constructieve functie konden vervullen.

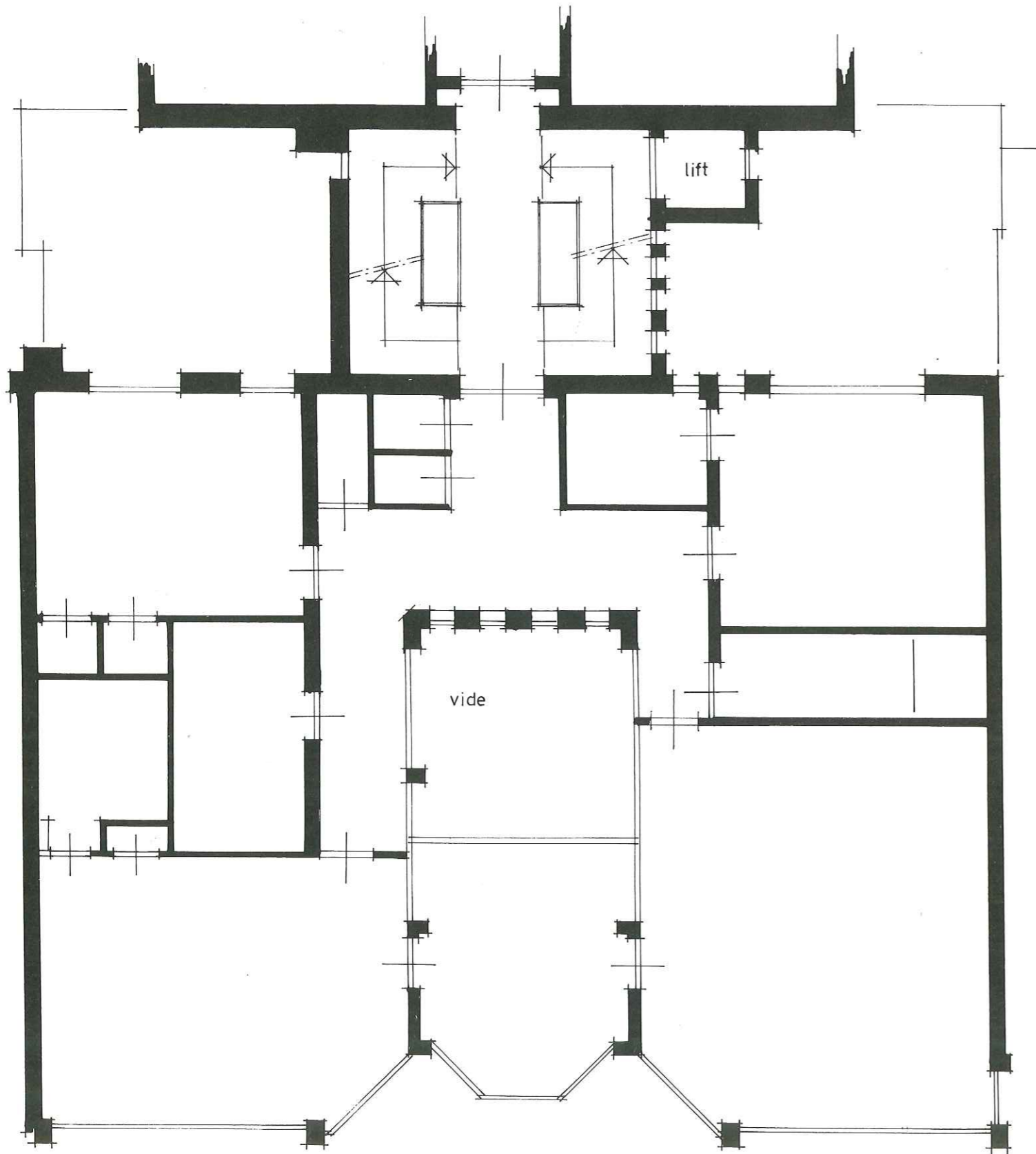
Besloten is het aangetaste staalwerk te verwijderen en te vervangen door thermisch verzinkte staalprofielen waardoor de oorzaak van het verval van de gevels voor het belangrijkste deel is opgelost (afb. 17). Hoogtepunt van deze werkzaamheden is het verwijderen en opnieuw aanbrengen van een staalconstructie onder de 9 meter hoge topgevel. Wel diende de gemetselde balkonbalustrade voor een deel opnieuw opgetrokken te worden, maar voor het overige is met deze ingreep de bestaande gevel geheel behouden.

Bij de start van de bouw werd nader onderzoek verricht naar de staat van de fundering van de voorgevel om de aangenomen veronderstelling dat hier weinig problemen waren te verwachten, nog eens te bekijken. Er kwam al snel aan het licht dat de staalconstructie van de begane grond- en de tussenverdieping enigszins anders functioneerde als in het begin werd aangenomen. De fundering direct onder de voorgevel beperkt zich tot het dragen van de begane grond- en tussenverdiepingselementen, bestaande uit glas en het staalportaal. De Haagse Beek liep precies onder de voorgevel waardoor funderen met houten palen in deze grondslag bij de bouw is vermeden. De voorgevel van de bovenverdiepingen heeft men daarom als het ware op de rand van een tafelconstructie gebouwd. De poten van de tafel zijn samengestelde stalen kolommen die ver naar binnen zijn geplaatst, als het ware aan de rand van de beek.

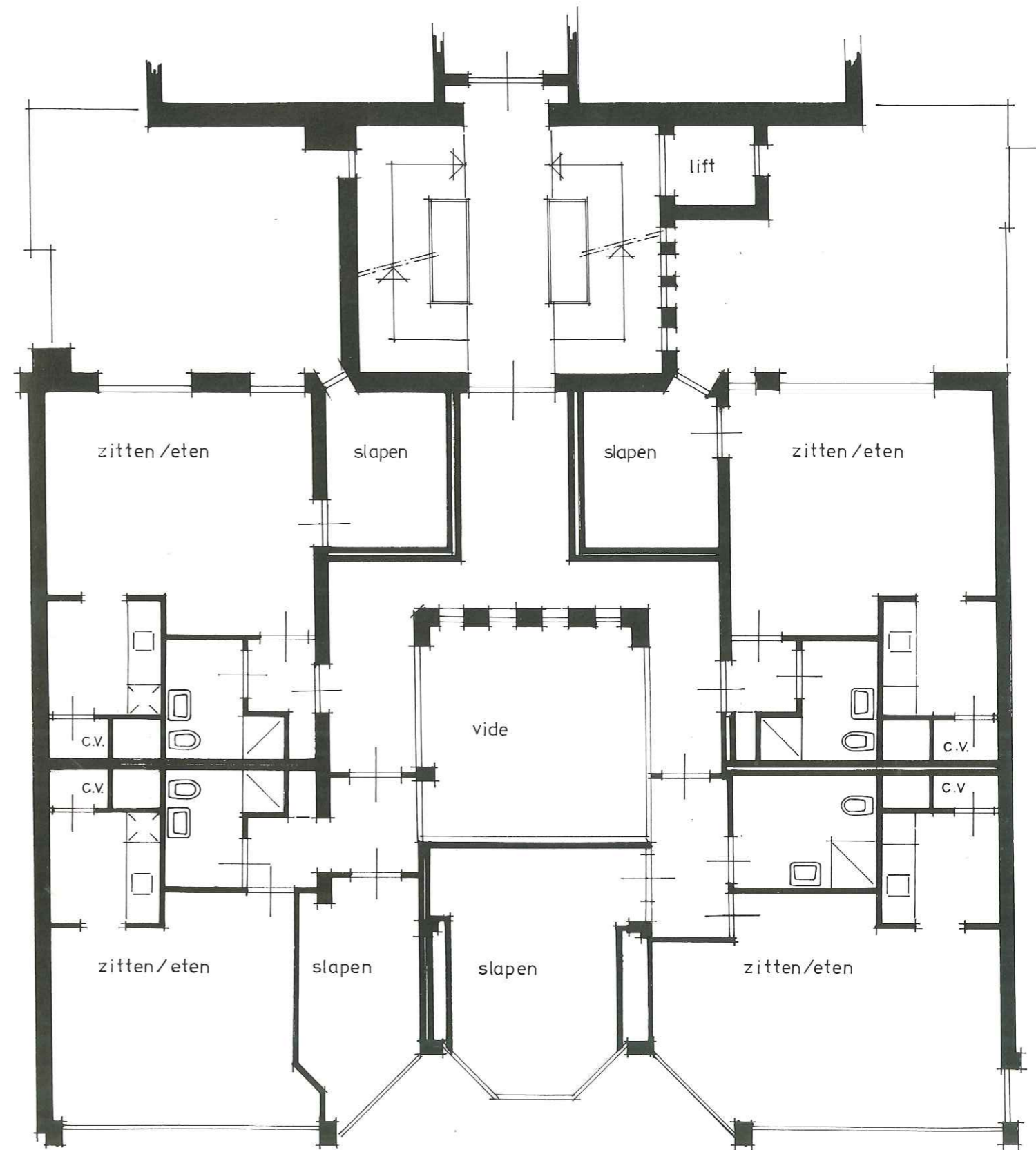
17. De erkerbekroning tijdens de restauratie.

18. De plattegrond van de tussenverdieping voor de verbouwing van 1985.

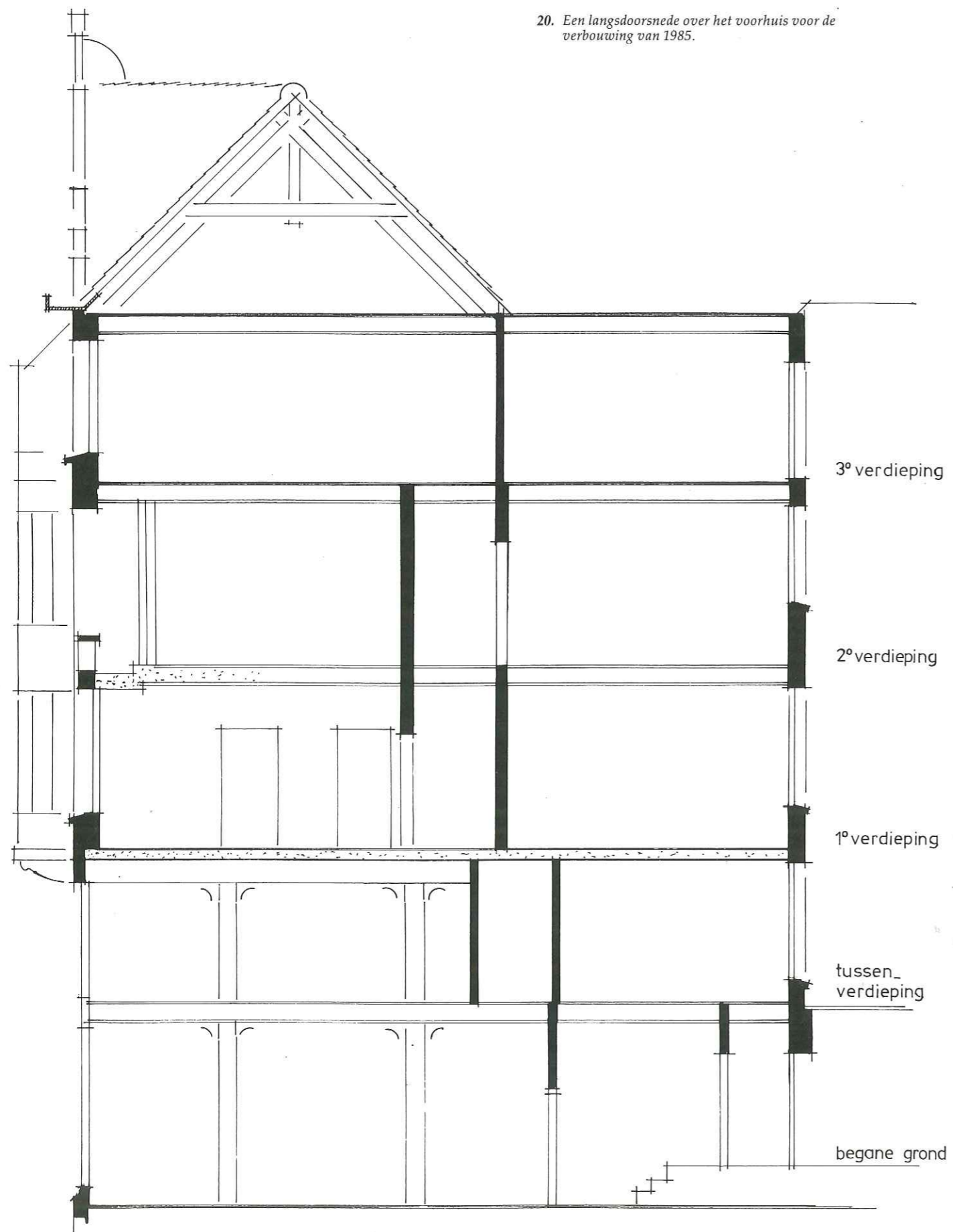

19. De plattegrond van de tussenverdieping na de verbouwing van 1985.

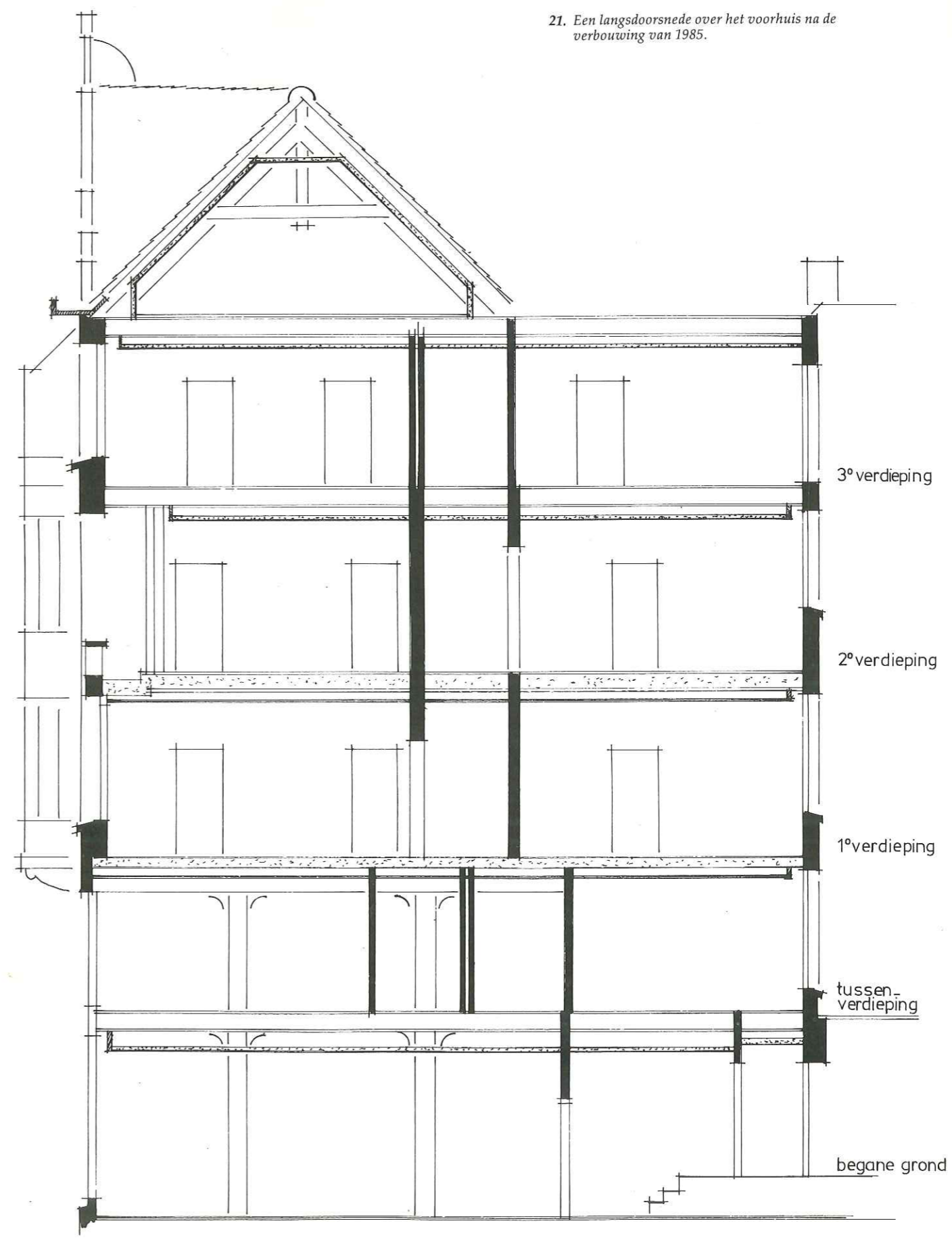

5m.

20. Een langdoorsnede over het voorhuis voor de verbouwing van 1985.

21. Een langdoorsnede over het voorhuis na de verbouwing van 1985.

Fotoverantwoording

Omslagfoto: Fotopersbureau Hendriksen-Valk

1. Verzameling Gemeentearchief, 's-Gravenhage.
2. Archief Bouw- en Woningtoezicht van 's-Gravenhage.
3. Verzameling Gemeentearchief, 's-Gravenhage (origineel opgenomen in Bouwkundig Weekblad van 27 april 1901).
4. Verzameling Gemeentearchief, 's-Gravenhage (origineel opgenomen in Bouwkundig Weekblad van 27 april 1901).
5. Verzameling Gemeentearchief, 's-Gravenhage.
6. Bouwkundig Weekblad van 27 april 1901.
7. Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling-Grondzaken.
8. Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling-Grondzaken.
9. Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling-Grondzaken.
10. Archief Bouw- en Woningtoezicht van 's-Gravenhage.
11. Archief Bouw- en Woningtoezicht van 's-Gravenhage.
12. Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling-Grondzaken.
13. Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling-Grondzaken.
14. Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling-Grondzaken.
15. Bureau Th.J. Drenth b.v.
16. Bureau Th.J. Drenth b.v.
17. Bureau Th.J. Drenth b.v.
18. Bureau Th.J. Drenth b.v.
19. Bureau Th.J. Drenth b.v.
20. Bureau Th.J. Drenth b.v.
21. Bureau Th.J. Drenth b.v.

1985.1000

uitgave	Gemeente 's-Gravenhage, Afdeling Verkeer en Vervoer, Openbare Werken en Monumentenzorg
productie vormgeving druk	Bureau Monumentenzorg Philip Koring Gemeentedrukkerij van 's-Gravenhage